

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישלח, תשע"ו
מספר 1146

בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

יעקב ירא מעשו

מאיר גרוזמן

"פִּירָא אָנְכִי אֲתוּ" (בר' לב:יב).

כלל גדול בהבנת המקרא גילה המלבי"ם, כאשר הבחין בין הפועל "ירא" כשהוא בא בתוספת האות מ' לפני המושא העקיף, לבין זה שבא ללא תוספת אות זו. הראשון – משמעו יראה מעונש, פחד, אימה, ואילו השני – יראה שהיא הערצה, הערכה, כבוד (הכרמל, ערך "ירא-מ – את", עמ' 153).

כך יש להבין את הפסוק: "כִּי-יַעֲשֶׂה ה' אֶל-לִי הַיּוֹם לְכָל-הַעֲמִים אֲשֶׁר-אֲתָהּ יִרְא מִפְּנֵיהֶם" (דב' ז:יט). מדובר כאן בפחד, בחשש מפני נחת זרועם. וכך גם בדבריו של משה אל פרעה: "וְאֲתָהּ וְעַבְדֶּיךָ יַדְעֵתִי כִּי טָרִם תִּירָאוֹן מִפְּנֵי ה' אֶל-לֵהִים" (שמ' ט:ל). כלומר, פרעה ועבדיו עדיין לא נתקפו אימה ופחד מפני ה' אלוקים. כך גם בפסוק: "וַיֵּאסֹף שְׂאוֹל לֵרְא מִפְּנֵי דָוִד" (שמו"א יח:כט). לא נאמר 'ויאסף שואל לירא את דוד'. אם כך היה כתוב, פירוש הדברים היה ששואל מעריך את דוד ומחבבו. תוספת האות מם מגלה, ששואל חשש מפני עלייתו הצפויה של דוד למלוכה, ומפני כוחו הפיזי השתלטני. כן הדבר בכל אותם מקראות, שבהם מופיעה האות מם לאחר הפועל "ירא".

לא כן באותם מקראות שהאות מם נעדרת בהם, ובמקומה באה לפעמים המילה "את", והמושא הופך להיות למושא ישיר, כמו: "וַיִּצְוֵנוּ לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת ה'" (דב' ו:כד); "כִּי אִם-לִירְאָה אֶת ה'" (שם י:יב); "אֲשֶׁר-יֵאֵשׁ יִרְא אֶת ה'" (תה' קיב:א) וכיוצא באלה רבים. בכל המקרים הללו מדובר, כאמור, ביראה שהיא הערצה או הערכה, ולא ביראה שמשמעותה פחד ואימה מפני ענישה פיזית. לפיכך, כאשר ה' אומר לאברהם בתום ניסיון העקדה: "עֲתָה יַדְעֵתִי כִּי-יִרְא אֶל-לֵהִים אֶתָּה" (בר' כב:יב), הוא מבקש לומר שאברהם השיג בכך את יראת הרוממות. וכאשר יוסף אומר לאחיו "אֲתֵהָא-לֵהִים אֲנִי יִרְא" (שם מב:יח), אף הוא מבקש להדגיש שיראתו היא יראת הרוממות ולא יראת העונש. כן הדבר בפסוק: "וְעַבְדֶּיךָ הָיָה יִרְא אֶת ה'" (מל"א יח:ג), ובפסוק: "וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא (איוב) תָּם וְיָשָׁר וְיִרְא אֶל-לֵהִים וְסָר מִרַע" (איוב א:א). בהיעדר האות מם משמע, שאישים אלה ניחנו ביראת הרוממות, יראה של הערצה והערכה, שהיא, כידוע, הדרגה הגבוהה של היראה.

* הרב ד"ר מאיר גרוזמן מרצה במחלקה לתלמוד ובלמודי יסוד, ושימש בעבר ראש המרכז ללימודי יסוד.

בעקבות כך אפשר להבין את הדרישה: "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ". מאחר שלא נאמר: 'איש מאביו ומאמו תיראו', משמע שיש להעריך את ההורים הערכה של הערצה, בחינת יראת הרוממות ולא יראת העונש, הבאה מאימת כוחם ונחת זרועם.

הבחנה זו בין שני סוגי היראה מאפשרת לחשוף אירוע דיפלומטי מוסווה, שהתרחש בעת שעלה שלמה על כיסא דוד אביו. כידוע ניסה אדוניהו בן דוד להתחרות בשלמה, ולתפוס את המלוכה בעוד אביו חי. לבסוף, כשנפלה ההכרעה ושלמה נתמנה למלך, נתמלא אדוניהו פחד, וחשש לחייו. שם מסופר: "וַיֵּאדְנִיָּהוּ יָרָא מִפְּנֵי שְׁלֹמֹה וַיִּקָּם וַיֵּלֶךְ וַיַּחְזֹק בְּקַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ" (מל"א א: נ). נאמר שם "ירא מפני", ואין כוונתו אלא יראת העונש. אדוניהו חשש שמא יבקש שלמה להתנקם בו ולהמיתו. אולם המתווכים למיניהם, סנגוריו של אדוניהו, פנו אל שלמה ואמרו לו: "הֲנֵה אֲדֹנִיָּהוּ יָרָא אֶת־הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וְהֵנָּה אָחֻז בְּקַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ" (שם: נא). מתווכים אלה העלימו את האמת, והציגו את אדוניהו כאדם שירא את המלך, שמעריצו ומעריכו. מובן מאליהו ששינוי מסולף זה נועד לרומם את אדוניהו בעיני שלמה ולהצילו מעונש, ואכן שלמה נלכד ברשת זו והשיב: "אִם יִהְיֶה לְבָנְחִיל לֹא־יִפֹּל מִשְׁעָרָתוֹ אֲרָצָה". כך פעלה הדיפלומטיה החנפנית, עטופה בשקר, כבר בימים ההם...

עתה, לאחר הבחנה זו יש מקום לעיין בתפילתו של יעקב, המופיעה בפרשתנו. יעקב התפלל: "הֲצִילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרָא אֲנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבֹא וְהִפְנִי אִם עַל־בְּנִים" (לב: יב). לאור ההבחנה דלעיל היה מקום לצפות לנוסח מעין: 'כי ירא אנכי ממנו', ולא 'כי ירא אנכי אתו', שהרי יעקב אינו מעריך את עשו ומעריכו. יראתו מפניו לא הייתה יראת רוממות אלא יראת העונש, וכיצד הוא כולל בתפילתו משפט מסוג זה?

דומה כי חכמינו הבחינו בשאלה זו, ואמרו שחששו של יעקב מפני עשו לא היה בשל היותו איש חזק, אלים וגיבור, אלא מכוח קיום שתי מצוות שעמדו לזכותו. וכך אמרו חכמים: "אמר (יעקב): כל השנים הללו הוא יושב בארץ ישראל, תאמר, שהוא בא עלי מכוח ישיבת ארץ ישראל? כל השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו; תאמר, שהוא בא עלי מכוח כיבוד אב ואם?" (בראשית רבה פע"ו, ב). שתי מצוות אלו – ישיבת ארץ ישראל וכיבוד הורים – העניקו לעשו עליונות על פני יעקב, ומפני עליונות זו חשש יעקב וזעק: "הצילני נא". חשש זה מהזכות של שתי המצוות שעמדו לו לעשו הפך את יראתו ליראה של הערצה והערכה. עשו יכול היה לקיים אותן, בשעה שיעקב עצמו, ביושבו במחיצת לבן בחוץ לארץ, נאלץ לוותר עליהן.

מקרה דומה מצוי בפרשת "חוקת". כאשר עלו בני ישראל לארץ ישראל דרך הבשן, יצא לקראתם עוג מלך הבשן "הוא וְכָל־עַמּוֹ לְמִלְחָמָה אֲדָרְעִי" (במ' כא: לג). משה חשש לעמוד מול מלך אדיר זה ונתמלא יראה: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי־מֹשֶׁה אֶל־תִּירָא אֹתוֹ כִּי בְיָדִי נִתְּתִי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אֶרֶצוֹ וְעָשִׂיתָ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן". אף כאן יש מקום לבוא ולשאול על נוסח המשפט: "אל תירא אותו": כלום לא היה ראוי להיכתב 'אל תירא מפניו', שהרי יראת משה את עוג לא הייתה, כפי שניתן לשער, יראה של הערצה, אלא יראת העונש?!

אולם מן הסוגיה התלמודית אפשר להבין, שיראתו אכן הייתה ביטוי של הערצה ולא יראת העונש. כך שאל התלמוד: "מאי שנא מעוג דקמסתפי (שחשש), ומאי שנא מסיחון דלא קמסתפי (לא חשש)? אמר רבי יוחנן, אמר רבי שמעון בן יוחאי: מתשובתו של אותו צדיק (מן התשובה שהשיב ה' לצדיק) אתה יודע מה היה בליבו. אמר, שמא תעמוד לו זכות של אברהם אבינו, שנאמר: 'וַיָּבֹא הַפְּלִיט (זה עוג) וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֶבְרִי'" (נדה סא ע"א). עוג, לדידה של סוגיה זו, היטיב עם אברהם אבינו: הוא היה המודיע שהביא לו את הידיעה שלוט בן אחיו נשבה. זכות זו שמורה עדיין לעוג, ומשה, ביודעו על זכות זו, חשש שמא לא יוכל לו. לפיכך נאמר שמשה היה "ירא אותו" ולא "ירא מפניו".

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
 כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>
 כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף